

Житомир

Житомир, Соборний майдан, 2022 р.

Житомир, вул. Чуднівська, 1918 р.

Світлина з колекції Антона Сичевського

Поштівка. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 1918 р.

Світлина з колекції Антона Сичевського

Хресто-Воздвиженський храм в Житомирі,
1942 р.

Світлина з колекції Антона Сичевського

Єврейський бульвар в окупованому Житомирі. 1941 р.

Світлина з колекції Антона Сичевського

Житóмир – місто, адміністративний центр Житомирської області та Житомирського району України.

Зміст

- 1_Географічне положення
- 2_Історична довідка
- 3_Населення
- 4_Клімат
- 5_Господарство
 - 5.1_Промисловість
 - 5.2_Сфера послуг
 - 5.3_Транспорт
- 6_Наука, освіта, культура
 - 6.1_Наука та освіта
 - 6.2_Культура та мистецтво
- 7_Архітектура
- 8_Спорт
- 9_Персоналії
- 10_Додатково

- 11_Джерела
- 12_Література
- 13_Автор ВУЕ

Географічне положення

Місто розташоване на півночі України, у перехідній зоні – від поліської до лісостепової. Згідно з фізико-географічним районуванням України, територія міста належить до Житомирського Полісся. Через Житомир протікають річки Тетерів (правобережна притока Дніпра першого порядку), Кам'янка (лівобережна притока Тетерева, перетинає місто з півночі на південь), Лісова (права притока Кам'янки), Крошенка (ліва притока Кам'янки), Руденка (притока Крошенки, тепер майже струмок), Путятинка (впадає в Тетерів у південно-східній частині міста). Річки належать до басейну Дніпра, до якого впадає Тетерів.

Відстань до столиці м. Києва – 130 км.

Територія – 61 км².

Місто адміністративно поділене на 2 райони: Богунський та Корольовський.

Історична довідка

Назва міста пов'язана з ім'ям його засновника – Житомира (дружинника київських князів Аскольда і Діра).

Землі сучасного м. Житомира вже від 9 ст. до н. е. були заселені представниками різних культур. Археологи виявили поблизу міста поселення і кургани епохи бронзи, систему поселень скіфського періоду ранньої залізної доби.

Наприкінці 9 ст. на Замковій горі мешкали представники лука-райковецької культури, носіями якої вважають племена полян, уличів, древлян, волинян та ін. (підтверджено розкопками 1980-х).

Уперше Житомир згадано 1240 в «Повісті минулих літ». За «Хронікою Стрийковського (або «Хроніка польська, литовська, жмудська і всієї Русі») в 1322 литовський князь Гедимін оволодів замками в Овручі та Житомирі. 1444 привілеєм короля Казимира IV Ягеллончика місто отримало магдебурзьке право. 1471 після перетворення Київського князівства на Київське воєводство Великого князівства Литовського Житомир став повітовим містом.

Татари спустошували Житомирський замок 1399, 1469 та 1482. Упродовж 16 ст. він неодноразово потерпав від пожеж. За Люблінською унією 1569 Житомир перейшов під владу Польщі, став центром повіту і староства городского та місцем проведення повітових сеймиків.

Після підписання між Російською імперією та Пруссією акту про другий поділ Речі Посполитої, частина Правобережної України (включно з Житомиром) увійшла до складу імперії. Від 1797 в Житомирі було розміщено штаб-квартиру губернатора, що фактично перетворило місто на губернський центр. Пожежа 1802 остаточно знищила середньовічну фортецю.

24.06.1804 за імператорським указом Житомир став центром Волинської губернії (цей статус місто зберігало до 1925).

З кінця 18 ст. в місті діяли масонські ложі (див. Масонство). 1823–1825 функціонували Товариство об'єднаних слов'ян, Південне товариство декабристів, польські таємні організації (зокрема Патріотичне товариство). 1835 було створено польське таємне товариство «Віра, Надія, Любов» під керівництвом К. Мошковського. Діяльність товариства тривала паралельно зі становленням «Співдружності польського народу» Ш. Конарського (1808; тепер Польща – 1839; тепер Литва). Влітку 1836 відбулось об'єднання товариств. 1838 російська влада викрила та покарала членів організації.

У 19 ст. Житомир – значущий культурний центр на українських землях. Ще від кінця 18 ст. в Житомирі функціонувало повітове училище. За складом учнів, викладачів, мовою викладання заклад був польським. До 1823 училище адміністративно підпорядковувалося Віленському університету (тепер Вільнюський університет), потім – Кременецькому ліцею. Серед випускників училища А. Скальковський, драматург Я. Дроздовський (1759–1810; тепер Польща), письменник і суспільний діяч Г. Олізар (1798; тепер Україна – 1865; тепер Німеччина) та ін. Після придушення польського повстання 1830–1831 та ліквідації Кременецького ліцею, 1833 видано наказ про заснування в Житомирі чоловічої гімназії. Серед випускників поет та перший перекладач і популяризатор творчості Т. Шевченка Л. Совинський (1831–1887; тепер Україна), батько письменника Д. Конрада, поет А. Коженювський (1820; тепер Україна – 1869; тепер Польща), академік архітектури К. Маєвський, архітектор, представник одеської архітектурної школи історизму Л. Влодек (1842 – після 1918; тепер Україна).

1877 в місті відкрили прогімназію (1897 було реорганізовано в другу чоловічу гімназію). 1907 розпочало роботу Комерційне, а 1912 – Землевпорядне училище.

1847–1873 в Житомирі працювало рабинське училище, 1873–1885 – єврейський учительський інститут. Із закладами пов'язані життя та творчість єврейських письменників, учених, представників єврейського просвітницького руху Гаскала, зокрема А. Б. Готлобера (1811; тепер Україна – 1899; тепер Польща), Х. З. Слонімського (1810–1904; тепер Польща), Л. Цвейфеля (1815; тепер Білорусь – 1888; тепер Україна), М. Сухоставера (1790–1880; тепер Україна), Я. Ейхенбаума (1796–1861; тепер Україна) та ін.

З початку 19 ст. в місті функціонував театр (в ньому виступали актори М. Щепкін, Г. Федотова, композитор А. Рубінштейн та ін.). 1843 організовано пансіон шляхетних панянок, відкрито публічну бібліотеку. У жовтні 1865 при бібліотеці створено музей.

На кошти житомирського купця М. Хаботіна (дата народження невідома – 1861; тепер Україна) 1856 збудовано Михайлівський собор (тепер Свято-Михайлівський кафедральний собор Православної церкви України; пам'ятка архітектури місцевого значення). 1866–1874 зведено Спасо-Преображенський собор.

1866 створено Житомирське телеграфне відділення.

1898 введено в експлуатацію першу чергу міського водогону, основою якого стала водонапірна вежа.

Відкрито житомирський вантажний трамвай (1897) і електричний пасажирський трамвай (1899). Під час будівництва водопроводу та підготовки документів на відкриття електростанції та трамваю, київська фірма «Ольшевич і Керн» запропонувала місту освітити Житомирський театр електроенергією від пересувної електростанції. У театрі було змонтовано 300 лампочок по 16 свічок (близько 25 Вт), чотири дугові лампи та прилад для сценічних ефектів.

1896 споруджено вузькоколійну залізницю Житомир – Бердичів, а під час Першої світової війни широка колія з'єднала Житомир із Бердичевом і Коростенем.

Поштівка. Житомир, вул. Київська, 1918 р.
(Світлина з колекції Антона Сичевського)

Планувалось будівництво міської трамвайної лінії Житомир – Київ (мала починатися на Київському шосе від сучасного Київського мосту), однак цей проект 1910-х не реалізовано.

1914 споруджено перший у Житомирі дерев'яний шляхопровід (через новопобудовану залізничну магістраль Житомир – Коростень, нині Київський міст); у повоєнні роки замінений на залізобетонний (реконструйований 1980).

Від 1915 в місті функціонував Житомирський симфонічний оркестр, який організував та до 1933 керував композитор М. Скорульський.

З 1920 до 1922 працював Незалежний український театр, який заснували колеги Леся Курбаса, співзасновники театру «Березіль», актори та режисери С. Бондарчук (1886–1970) і С. Мануйлович (1892–1971). Від 1932 в місті базувався

«Київський обласний драматичний театр імені Київської обласної ради профспілок», яким із 1936 керував режисер В. Магар (1900–1965; усі – тепер Україна).

У жовтні 1919 в Житомирі відкрили перший заклад вищої освіти – Волинський педагогічний інститут.

За час Української революції влада в місті кілька разів змінювалася. 1918 в Житомирі протягом кількох тижнів працював уряд Української Народної Республіки (УНР). У ніч з 27.01 на 28.01.1918 спеціальним потягом до Житомира прибула Центральна Рада УНР.

З 15.02.1918 в місті виходить газета «Народна воля», редакція якої переїхала з Києва.

У першій декаді березня засідання Малої Ради в Житомирі ухвалило закон про грошову одиницю (гривню) та про друк кредитних державних білетів номіналом у 2, 5, 10, 20, 100, 500 і 1000 гривень, а також випуск монет номіналом 20 гривень, 1 гривня, 1, 2, 5, 10, 20, 50 шагів. Ухвалено закони про громадянство УНР, тимчасовий статут про громадські роботи, реєстрацію громадянства УНР, адміністративно-територіальний устрій УНР, згідно з яким скасовано поділ України на губернії, повіти, встановлено поділ на землі – 32 одиниці. За новим поділом Житомир мав стати центром Болохівської землі.

У міжвоєнний період у місті працювали 1-й Волинський чавуноливарний завод і механічний завод «Сільмаш» (згодом реорганізовано в машинобудівний, а пізніше в мотороремонтний завод). Розпочали випуск продукції нові фабрики: музичних інструментів, панчішна, лакофарбова, шліфувально-гранувальна. Реконструйовано меблевий комбінат, цегельні заводи, кондитерську та макаронну фабрики.

Відновлено рух залізницею, яка сполучала Житомир із Коростенем і Бердичевом, відкрито (1935) залізничну лінію Житомир – Фастів (з'єднала Житомир із Києвом).

Напередодні Другої світової війни в Житомирі функціонували 62 підприємства, діяли 29 медичних установ. Працювали театр, філармонія, Палац піонерів, 3 кінотеатри, 4 клуби, музей.

22.06.1941 в перші години радянсько-німецької війни 1941–1945 місто зазнало бомбардувань гітлерівської авіації. У наступні дні більше трьох тисяч жителів було мобілізовано до лав Червоної армії. На початку липня почалася евакуація Житомира (завершилася 06.07.1941). На схід вивезли промислові підприємства, дитячі будинки, школи, установи. 09.07.1941 Житомир окуповано. На околиці Житомира (у Богунському лісі) з'явився табір для рядового складу радянських військовополонених – Stalag 358 (тут загинуло 65 000 осіб).

Системного характеру з кінця літа–осені 1941 набули масові вбивства євреїв. 19.07.1941 нацисти розстріляли 100 євреїв Житомира, 07.08.1941 – ще 402 євреїв-чоловіків. З цього часу в місті створено гетто. У вересні в Житомирі було знищено 4 000 євреїв. Розстріли євреїв у генеральному окрузі «Житомир» наприкінці серпня – на початку вересня 1941 стали одним із перших проявів Голокосту на окупованих територіях СРСР. Загалом за 30 місяців окупації на околицях Житомира було вбито і закатовано понад 110 000 осіб. Упродовж Другої світової війни в місті було зруйновано близько 40 відсотків житлового фонду, майже всі підприємства, постраждали інженерні комунікації, залізнична станція, трамвайний парк, електростанція тощо.

Преображенський собор в Житомирі, світлина зроблена 31 грудня 1941 р.
(Світлина з колекції Антона Сичевського)

На початку 1950-х місто здебільшого підняли з руїн. Централізована каналізація в місті з'явилася 1958. Населення міста поступово збільшувалося: 1945 кількість містян становила 53 тис. осіб, 1950 – 76 тис., 1970 – понад 105 тис. (за даними переписів населення).

За період 1957–1990 в місті збудовано десятки промислових, транспортних, будівельних, інженерних об'єктів. Серед них льонокомбінат, заводи хімічного волокна, верстатів-автоматів, «Промавтоматика», «Електровимірювач», завод металоконструкцій, м'ясокомбінат, завод лабораторного скла тощо. Чисельність зайнятих у промисловому виробництві тільки за 1968–1976 зростає вдвічі. У місті з'явилися нові заклади вищої та середньої спеціальної освіти, науково-дослідні, проектно-конструкторські організації, розвивалися установи культури, спорту, туризму. Житомиряни брали активну участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

З проголошенням Україною незалежності м. Житомир є обласним центром. Після розпаду СРСР (1991) чимало промислових підприємств припинило свою діяльність, зокрема Житомирський завод «Електровимірювач», завод верстатів-автоматів, завод «Автозапчастини» (філіал «ЗіЛу»), Хімволокно, Льонокомбінат та ін.

Від початку 2000-х у місті з'явилися супер- і гіпермаркети (Вопак, Екомаркет, Дастор, Глобал, Сільпо, Метро, Ашан, «За так», Полісся-продукт), частина з них у нових, спеціально збудованих приміщеннях (Екомаркет), більшість – у приміщеннях, які належали великим промисловим підприємствам. Розвивалася мережа заправних станцій (ОККО, UPJ, WOG, ANP та ін). Збудовано розважальні центри (Indigo, DoDo, ФОК, Плаза. Глобал). Від початку 2000-х активно споруджували нові житлові будинки та офісні приміщення.

Від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну місто зазнало бомбардувань та обстрілів із використанням балістичних ракет. 24.02.2022 о 5.40 ранку ракетним ударом було обстріляно військовий аеродром Озерне в передмісті. Загинули 8 людей, знищено літак Су-27 та паливозаправний автомобіль. 26.02.2022 по аеродрому було випущено ще 6 ракет. Наступного дня окупанти застосували ракетні комплекси 9К720 «Іскандер», розташовані в Білорусі, для удару по цивільному аеропорту «Житомир».

Пізно ввечері 01.03.2022 російські війська завдали ударів по житловому сектору міста. Пошкоджено понад 10 житлових будинків на вулиці Шухевича, міська лікарня ім. Павлусенка, Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова. Унаслідок обстрілу загинуло кілька людей, серед яких діти, частина опинилася під завалами.

02.03.2022 окупанти обстріляли Обласний перинатальний центр, приватний сектор міста. За два дні внаслідок ранкового авіаобстрілу напівзруйновано ліцей № 25. Увечері загарбники обстріляли Озерне і Житомирський бронетанковий завод. Авіаудари по Житомиру 08.03.2022 повністю зруйнували гуртожиток, пошкоджені зазнав завод ізоляційних матеріалів «Ізоват».

09.03.2022 рашисти авіабомбами зруйнували житловий будинок та пошкодили котельню, яка забезпечувала теплом третину населення міста, гілку водогону. Внаслідок авіаудару повибивало вікна в одному з корпусів Першої міської лікарні та в будівлях дитячої лікарні.

Населення

Загальна кількість населення – 261,6 тис. осіб (2022, оцінка), густота – 35 осіб/км².

Склад населення за етнічними групами (2001, перепис): українці (82,9%), росіяни (бл. 10%), поляки (4,9%), євреї (0,5%), білоруси (0,54%), чехи (0,1%), німці (0,1%), вірмени (0,1%), інші (0,86%).

За віковими групами (2019, оцінка): до 17 років – 19,9%, 18–59 років – 60,9%, 60 і більше років – 20,4%. Населення зменшується. Українську мову вважали рідною 83,2% жителі, російську – 16,3%, польську – 0,1%, (2001, перепис).

Клімат

Клімат помірно-континентальний, з теплим вологим літом і м'якою хмарною зимою. Середня температура січня – –4,4 °С, середня температура липня – +17,8 °С.

На рік зафіксовано до 167 днів із опадами, більшість із яких припадає на зимовий період та березень.

Господарство

Промисловість

У Житомирі працює понад 100 промислових підприємств. У структурі реалізації продукції переважає переробна промисловість (понад 57% від загального обсягу по місту). Найбільшу питому вагу мають харчова промисловість, машинобудування та металообробка, легка деревообробна промисловість, виробництво будівельних матеріалів. Основна продукція машинобудування й металообробки – верстати металорізальні й деревообробні, шляхові машини й устаткування, прилади й засоби автоматизації, кріогенне устаткування, електротехнічні вироби. Розвиваються підприємства харчової промисловості: хлібопекарної, кондитерської, пивобезалкогольної, м'ясо-молочної, цукрової, борошномельної, лікєро-горілочної. Розвиваються м'ясна, молочна, маслосироробна, овочеконсервна галузі. Легку промисловість репрезентують здебільшого підприємства швейної, взуттєвої, трикотажної галузей, виробництво лляних тканин.

Візитівкою Житомира є житомирські шкарпетки та морозиво АТ «Житомирський маслозавод компанія "Рудь"».

Функціонують підприємства і об'єднання з виробництва будівельних матеріалів. Серед них – заводи залізобетонних і огорожувальних конструкцій, каменедробильні, виробництво панелей, цегли, асфальту, меблів і столярних виробів.

Основу паливно-енергетичної бази міста становлять місцевий торф і буре вугілля.

Сфера послуг

Станом на 01.01.2019 населення міста обслуговували майже 8,3 тис. підприємств торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів; більш ніж 70 підприємств ресторанного господарства, 45 підприємств побутового обслуговування населення; 15 ринків та торговельних майданчиків. Працювало 4 гіпермаркети (три змішаного характеру, один – гіпермаркет меблів) і 132 супермаркети та продовольчі магазини. Реалізацію непродовольчих товарів було зосереджено в 5 торговельних центрах. Активно розвивалися 34 магазини регіональної (житомирської) торговельної мережі. На 2019 в Житомирі функціонувало 14 колективних засобів розміщування туристів (готелі та хостели) на 674 місць.

У лютому 2021 було відкрито «Прозорий офіс» – сучасну форму надання послуг жителям громади, із врахуванням потреб людей з інвалідністю. З метою поліпшення якості надання послуг у сфері соціального захисту населення впроваджено «Карту житомирянина» (представники пільгових категорій безкоштовно можуть користуватись громадським електротранспортом).

Станом на 2019 на території міста зареєстровано 7 бірж, 40 страхових організацій, 48 банків і кредитних спілок.

Сферу охорони здоров'я представляють: Житомирський обласний центр охорони здоров'я матері і дитини, 2 міські лікарні на 905 ліжок, 1 обласна лікарня на 784 ліжок, обласна дитяча лікарня на 390 ліжок, міська дитяча лікарня на 200 ліжок, 1

психіатрична лікарня на 320 ліжок, госпіталь для ветеранів війни на 240 ліжок, пологовий будинок на 115 ліжок, 2 міські стоматологічні поліклініки на 540 відвідувань за зміну, дитяча стоматологічна поліклініка на 250 відвідувань за зміну, 3 диспансери та 8 приватних закладів медичної сфери, розгалужена мережа приватних стоматологічних клінік і кабінетів, станція швидкої та невідкладної допомоги. Сімейну медицину репрезентують 96 сімейних лікарів, які працюють у поліклініці лікарів загальної практики (ЦМЛ № 2), у філії лікарів загальної практики з обслуговування дитячого населення поліклініки № 3 Богунського району (ЦДМЛ), у відділеннях сімейної медицини поліклінік (ЦМЛ № 1 та ЦМЛ № 2) та обласному медичному центрі.

Транспорт

Житомир – значний транспортний вузол України. Зі станції Житомир розходяться п'ять напрямків: на Фастів I, Бердичів, Новоград-Волинський I, Овруч і Коростишів. Залізничне сполучення з'єднує Житомир із Києвом, Вінницею, Одесою, Львовом, Мінськом, Вітебськом, Могильовом. Автовокзал «Житомир» здійснює міжнародні та міжрегіональні пасажирські перевезення.

Через місто проходить міжнародна магістраль Київ – Чоп (M06 або E40), автошляхи: Мінськ – Ізмаїл, регіональні – на Хмельницький, Сквиру. З 1939 функціонував аеродром «Смоківка», 24.11.2011 Державіаслужба вивела його з реєстру цивільних аеродромів країни. 30.12.2015 сертифікат поновили, станом на початок 2022 Міжнародний аеропорт «Житомир» знову приймав літаки.

Наука, освіта, культура

Наука та освіта

У Житомирі діє Інститут сільського господарства Полісся НААН України – головна наукова установа в Секції науково-інноваційного розвитку АПК Житомирської області Північного міжрегіонального наукового центру НААН України.

Серед закладів вищої освіти III та IV рівнів акредитації є державні: Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова (з 1919), Житомирський державний університет імені Івана Франка, Державний університет «Житомирська політехніка» (з 1960), Житомирська філія Університету державної фіскальної служби України (з 2000), Житомирський інститут культури і мистецтв Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (з 2000), Житомирський медичний інститут (бере початок від заснованої 1875 Волинської губернської фельдшерської школи), Поліський національний університет; і приватні: Житомирські філії Європейського університету (з 1996), Київського інституту бізнесу і технологій (з 2002), Університету сучасних знань (з 2002), Житомирський економіко-гуманітарний інститут Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (з 1999).

Освітні послуги надають Відокремлений структурний підрозділ (ВСП) «Житомирський технологічний фаховий коледж Київського національного університету будівництва і архітектури», Житомирський кооперативний фаховий коледж бізнесу і права, Житомирський агротехнічний фаховий коледж, ВСП «Житомирський автомобільно-дорожній фаховий коледж Національного

транспортного університету», ВСП «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж Державного торговельно-економічного університету», ВСП «Фаховий коледж будівництва, архітектури та дизайну Поліського національного університету», Житомирський базовий фармацевтичний фаховий коледж Житомирської обласної ради, Житомирський музичний фаховий коледж ім. В. С. Косенка Житомирської обласної ради, Житомирський фаховий коледж культури і мистецтв імені Івана Огієнка. У Житомирі функціонує 25 денних загальноосвітніх шкіл, 3 гуманітарні гімназії, 3 ліцеї, міський колегіум, 6 навчально-виховних комплексів «школа-садок», 2 вечірні та 3 приватні школи, 1 приватний ліцей, 45 дошкільних закладів (2019, оцінка), 12 дитячо-юнацьких спортивних шкіл (ДЮСШ), 3 палаци дитячої та юнацької творчості.

Культура та мистецтво

Станом на 2021 в Житомирі функціонували: 22 бібліотеки для дорослих і дітей, Парк культури і відпочинку імені Ю. Гагаріна (Шодуарівський) та гідропарк. Серед найбільших бібліотек міста: Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олега Ольжича, Центральна міська бібліотека імені Василя Земляка із бібліотеками-філіями, Обласна бібліотека для дітей (із філіями в різних районах міста) та ін. У сфері культури Житомирської міської об'єднаної територіальної громади працює 8 бюджетних закладів: 5 музичних і 1 художня школи, комунальні заклади: «Палац культури» (із філією – клубом «Соколова гора» та структурними підрозділами «Дім української культури» і «Будинок народної творчості»), комунальне підприємство «Об'єднана дирекція кінотеатрів міста» з кінотеатрами «Жовтень», «Космос» та Спеціалізованим дитячим кінотеатром ім. І. Франка. Діють два приватні кінотеатри. Навчання в мистецьких школах проводять із 23 напрямів на музичних інструментах, працює 108 творчих колективів: 6 хорів, 5 ансамблів скрипалів, ансамблі та оркестри народних інструментів, вокально-інструментальні ансамблі, квартети, тріо та ансамблі викладачів. На базі музичних шкіл діють народні музеї – С. Ріхтера та Б. Лятошинського. Музеї міста:

Національний музей космонавтики ім. С. П. Корольова (з 1987) має дві експозиції: історії космонавтики та будинок-музей С. Корольова.

Житомирський обласний краєзнавчий музей (бере початок від заснованого в жовтні 1865 музею при публічній бібліотеці в Житомирі).

Музей пожежної охорони Житомира (з 2010).

Житомирський обласний літературний музей (з 1990).

Літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка (з 1973).

Народний музей «Ремісничий двір» (з початку 2000-х).

У місті працюють Житомирський академічний український музично-драматичний театр імені І. А. Кочерги, Житомирська обласна філармонія ім. С. Ріхтера. На базі філармонії організовано Поліський академічний ансамбль пісні і танцю «Льонок» ім. Івана Сльоти, академічну хорову капелу «Орея», вокально-інструментальний ансамбль «Древляни», джазовий оркестр «Філ-Бенд», тріо бандуристок «Радана», тріо народних інструментів «Болеро», фортепіанне тріо «Amabile».

У місті відбуваються різноманітні фестивалі, деякі мають традиційну основу. Серед найвідоміших: Міжнародний фестиваль майстрів мистецтв ім. С. Ріхтера (з 1998; від 2003 в межах фестивалю проводять конкурс юних піаністів); щорічний музичний фестиваль «Грудневі вечори», щорічний фестиваль національно-культурних

товариств міста, приурочений до Дня Європи (з 2012), Всеукраїнський фестиваль військових духових оркестрів «Ми єдині» (з 2015), щорічний Міжнародний фестиваль експериментальної електронної музики АТОМ (з 2016), фестиваль джазу і блюзу «Jazzomir» у межах святкування Дня Європи, літературний фестиваль ША (Шодуарівська альтанка; обидва з 2017), щорічний фестиваль авіації KorolovAviaFest (з 2020). 2021 вперше відбувся фестиваль повітряних куль.

На території міста були зареєстровані та діють 125 структурних релігійних організацій 24 конфесійних напрямків, зокрема, 95 релігійних громад; 7 управлінь, єпархій, дієцезій; 7 монастирів; 6 духовних навчальних закладів; 5 місії; 3 братства, 2 центри (2017, оцінка).

Архітектура

Осердям міста є пішохідна вулиця Михайлівська, яка на початку 19 ст. виникла на місці селища старообрядців – пилипонів (див. Старообрядництво). У середині століття старообрядців виселили за межі міста. Купець М. Хаботін 1856 за власний кошт побудував на початку вулиці Свято-Михайлівський собор. 1888 вулицю офіційно перейменували. 1936 Михайлівська стала першою в Житомирі асфальтованою вулицею, тут проводили святкові заходи, демонстрації та паради. У повоєнні часи вона стала пішохідною, на ній представлені пам'ятки історії та архітектури. З кінця 19 ст. на перших поверхах будинків діяли 56 магазинів, кафе, ресторани, кінотеатри, готелі, майстерні, сінематографи «Люкс», «Рим» (тепер – Спеціалізований дитячий кінотеатр ім. І. Франка), у яких працювали таперами майбутні композитори М. Скорульський і В. Косенко.

Окрасою міста є мости: Бердичівський, Богунський, Дачний, два Залізничних, Київський, Крошнянський, Левківський, Лісний, Підвісний, Подільський, Руднянський, Соколовський, Хінчанський, Чуднівський.

У Житомирі на обліку перебувають 74 пам'ятки історії, 24 пам'ятки археології, та 15 пам'яток монументального мистецтва (одна – національного значення). Пам'яток архітектури та містобудування національного значення – 10, місцевого значення – 72.

Одна з найстаріших пам'яток національного значення, яка збереглася до наших днів, – Собор святої Софії (Кафедральний костел Святої Софії). Його спорудили 1746, перебудували 1789–1801. Первісно костел вдало поєднав риси бароко та пізнього ренесансу. У 19 ст. костел реконструювали, після чого в архітектурі став переважати класицизм. 2011 перед собором установили пам'ятник Папі Римському Івану Павлу II.

Семінарійський костел Святого Йоана з Дуклі (1838–1842) – цегляна трьохнавна базиліка, виконана в ордерній системі в спрощених традиційних архітектурних формах бароко. Прямокутна у плані будова, трьохнавна чотириступенева склеписта базиліка з прямокутною апсидою.

Спасо-Преображенський собор (1866–1874) – кафедральний собор Житомирської єпархії Української православної церкви Московського патріархату. Зведено за проектом архітекторів К. Рахау (1830; тепер Російська Федерація – 1880; тепер Австрія), Е. Жибера (1823; Франція – 1909; тепер Російська Федерація) та В. Шаламова (1836–1887; тепер Російська Федерація). Настінне художнє оформлення та ікони належать пензлю академіка мистецтв М. Васильєва (1830–1900; тепер Російська Федерація).

Серед пам'яток архітектури національного значення є також громадські споруди: приміщення Житомирського магістрату (цегляна двоповерхова будівля зведена у стилі неоренесансу; реконструйована 2021) та водонапірна вежа, яку збудували 1898 в стилі модернізованої готики за проектом житомирського міського архітектора, професора архітектури А. Ёнша (1866; тепер Польща – 1920; тепер Латвія).

Пам'ятки архітектури місцевого значення: Свято-Успенський архієрейський собор (Подільська церква). Кам'яну обитель, спроектовану у візантійському стилі, будували сім років (1874–1882), розписали фресками із зображенням ликів святих і сцен із Біблії. Собор зберігає одну зі святинь Житомирщини – Подільську ікону Божої Матері.

За проектом архітектора А. Ёнша у візантійському стилі зведено Свято-Хрестовоздвиженську церкву (1897–1900), у стилі модернізованої готики – Лютеранську кірху (1896).

Серед громадських будівель, що мають статус пам'яток місцевого значення, будинок Трибеля на Михайлівській (1898) – триповерхове цегляне приміщення в неоготичному стилі з елементами еkleктики. У будинку Волинського губернського правління (споруджено 1856) працював брат Панаса Мирного письменник І. Рудченко, 1917 перед житомирцями виступав С. Петлюра. Комплекс будівель Волинської духовної семінарії (навчальні корпуси, гуртожиток і господарські споруди) збудовано 1897–1902 в неоросійському стилі за проектом архітектора А. Ёнша. У стилі неокласицизму споруджено будівлю колишнього єврейського вчительського інституту. Станом на 2022 тут розміщено природничий факультет Житомирського державного університету імені Івана Франка. У стилі пізнього ренесансу 1897 зведено будинок Публічної бібліотеки (тепер Житомирська обласна бібліотека для дітей). На даху будівлі – різьблена балюстрада, фасад прикрашає арочний вхід.

Особняк Філіппова збудовано 1886–1903 у стилі бароко. Двоповерхова будівля складається з трьох частин – більшої центральної, яка виступає вперед, та двох менших бічних. Вишуканості споруді надають білі арки, витягнуті заокруглені вікна та пишна ліпнина.

Бюсти, установлені в Житомирі: О. Пушкіна (1899) – перший пам'ятник у місті; скульптор Г. Олішкевич (кінець 19 ст. – кінець 1930-х). Я. Домбровського (1971); скульптор О. Скобліков (1929–2005), архітектор М. Іванчук (1934). Т. Шевченка (1976); скульптор Б. Карловський (1926–1990), архітектор П. Бірюк. В. Косенка (1981); скульптор В. Феценко (1943; усі – тепер Україна), архітектор М. Іванчук. Б. Лятошинського (1995); Київський художньо-виробничий комбінат.

Пам'ятники Житомира: С. Корольову (1971); скульптор О. Олійник (1914–1977; тепер Україна), архітектор А. Корнеєв. Монумент Слави (1979); скульптори І. Коломієць (1921; тепер Російська Федерація – 2005; Україна), Г. Хусід (1924–2007), архітектори А. Ігнащенко, І. Іванов. Братська могила жертв фашизму (1996); скульптор Й. Табачник (1947), архітектор П. Бірюк. Загиблим учасникам ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи (2006); скульптор О. Вітрик (1941–2008), архітектор П. Бірюк. Жертвам Голодомору, «Ангел, що сумує» (2006); скульптор О. Костюк (1949), архітектор П. Перевозник (1944–2015). На честь воїнів-житомирців, які загинули в Афганістані, «Чорний тюльпан» (2008); скульптор Д. Красняк (1927–2003; усі – тепер Україна), архітектор М. Марчук. І. Огієнку (2017); скульптор В. Феценко, архітектор В. Головатенко.

У місті є 2 парки, ботанічний сад (35,4 га), 10 скверів і бульварів. Площа природно-заповідного фонду – 348,5 га (2019, оцінка).

Спорт

У Житомирі працюють дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ), дитячо-юнацька спортивна школа олімпійського резерву з легкої атлетики, обласна школа вищої спортивної майстерності, обласний центр фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт», обласна школа вищої спортивної майстерності та ін. У Житомирському державному університеті імені Івана Франка є факультет фізичного виховання та спорту, який готує майбутніх тренерів, вчителів фізкультури та спортсменів. Серед студентів факультету чемпіони та призери, учасники Олімпійських ігор, чемпіонатів світу та Європи, всеукраїнських змагань із таких видів спорту: легка атлетика, триатлон, аеробіка, спортивна гімнастика, кікбоксинг, самбо, плавання, греко-римська боротьба, бокс.

Житомирський центральний міський стадіон «Полісся» – багатофункціональна спортивна арена Житомира, яку відкрили 1951, реконструювали 2005–2021. Вміщує 5 928 глядачів. Упродовж 1959–2005 був домашньою ареною футбольного клубу «Полісся». Після розформування клубу в наступному сезоні 2005–2006 на стадіоні виступали Обласний футбольний клуб «Житичі» та Муніципальний футбольний клуб «Житомир». Після завершення реконструкції заплановано переїзд відновленої команди «Полісся».

У серпні 2019 після реконструкції було відкрито Житомирський стадіон «Спартак-Арена» (збудований 1923). У сезоні 2020–2021 на стадіоні грала домашні матчі місцева команда «Полісся» (Житомир) у чемпіонаті України з футболу серед команд Першої ліги.

За 2021 було проведено 122 чемпіонати області, 15 чемпіонатів України, спортсмени взяли участь у 150 чемпіонатах України з олімпійських та не олімпійських видів спорту. 2021 житомирянка А. Четверікова (1998; Україна) здобула срібну медаль на Літніх олімпійських іграх 2020 в Токіо (веслування на каное), а на початку червня 2022 стала чемпіонкою Європи в цьому виді змагань.

У місті відбуваються спортивні турніри, змагання, чемпіонати. Зокрема, 2021 «Legion XXI» – турнір із футболу пам'яті В. Баннікова серед ветеранських команд 50+; «Різдвяний марафон» – футбольний турнір ветеранів (міні-футбол із штучним покриттям). Шість житомирян, учасників Антитерористичної операції на Сході України брали участь у «Іграх нескорених» 11–12.07.2021. У лютому 2022 відбувся чемпіонат України з хокею на траві в приміщенні. У січні 2022 – Чемпіонат України з футзалу серед підрозділів Десантно-штурмових військ Збройних сил України. Від 2016 в Житомирі на день міста (друга субота вересня) триває космічний напівмарафон, який збирає бігунів з усієї України. Учасники долають дистанції у 21 та 5 км. (дорослі та діти). Від 2015 у Житомирі проходить Всеукраїнський спортивно-оздоровчий фестиваль з веслування на човнах «Дракон», у межах якого з 2020 – Чемпіонат України серед ДЮСШ.

Персоналії

У Житомирі народилися письменники: Д. Тушинський (1640; тепер Україна – 1707; тепер Польща); І. Скімборович (1815; тепер Україна – 1880; тепер Польща); О.

Ржепецька (1885–1948; тепер Україна); В. Короленко; Олег Ольжич; Т. Боровський (1922; тепер Україна – 1948; тепер Польща); А. Шевчук; В. Шевчук; В. Гуменюк (1952); художники Л. Альшиць; Ю. Садиленко (1903–1967); В. Магмедова (1918–1991); В. Вакалюк; архітектори та скульптори: К. Маєвський; О. Руденський (1911–1996; усі – тепер Україна); діячі театру та кіно: фотограф, оператор А. Федецький; театральний режисер, художник Л. Сулержицький (1872; тепер Україна – 1916; тепер Російська Федерація); актриса, режисер Нуна Млодзейовська-Щуркевичова (1884; тепер Україна – 1958; тепер Польща); режисер-мультиплікатор, сценарист, художник Д. Бабиченко (1884; тепер Україна – 1991; тепер Російська Федерація); письменник, кіножурналіст, кінодраматург О. Михалевич (1907–1973; тепер Україна); актор М. Павликовський (1920; тепер Україна – 1978; тепер Польща); піаністи: М. Домбровський (1876; тепер Україна – після 1939; тепер Польща), Ю. Зарембський, Н. Перельман (1906; тепер Україна – 2002; тепер Російська Федерація), Н. Штаркман (1927; тепер Україна – 2006; тепер Російська Федерація), С. Ріхтер; співак І. Садовський (1876–1948); науковці: історик, археограф А. Скальковський; історик, археолог М. Ростовцев; етнограф Л. Штернберг; правознавець М. Бару (1907–1998; усі – тепер Україна); філософ М. Попович; економіст, статистик Р. Орженцький; економіст, політичний діяч М. Величківський (1889; тепер Україна – 1976; США); ботаніки, фізіологи рослин К. Пурієвич (1866–1916; тепер Україна) і В. Арциховський; хімік М. Усанович; фізик В. Векслер; геронтолог В. Фролькіс; електротехнік Г. Бабат (1911; тепер Україна – 1960; тепер Російська Федерація); конструктор у галузі ракетобудування та космонавтики С. Корольов; політики: Я. Домбровський, Є. Гамченко (1874 – 1931, за іншими даними 1944; тепер Україна), В. Война (1868; тепер Україна – дата й місце смерті невідомі), В. Заіковський (1870; тепер Україна – дата й місце смерті невідомі), О. Ковальський (1876; тепер Україна – дата й місце смерті невідомі), Й. Біденко (1884; тепер Україна – дата й місце смерті невідомі), В. Байвенко (1885; тепер Україна – 1941; тепер Польща), Б. Козубський (1886; тепер Україна – 1953; тепер Російська Федерація), М. Сціборський та ін.

З Житомиром пов'язані життя та творчість письменників: А. Коженювського (1820; тепер Україна – 1869; тепер Польща), І. Рудченка, О. Купріна, І. Кочерги, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Бориса Тена, О. Довженка, композиторів: В. Косенка, М. Скорульського, К. Стеценка, співаків: З. Гайдай, Н. Матвієнко та ін.

Від середини 60-х у місті зародилося явище в сучасній літературі, відоме як «Житомирська прозова школа» (або «Житомирський феномен»), представниками якого є шістдесятники (див. Шістдесятництво) В. Шевчук, Є. Концевич, А. Шевчук, В. Медвідь, Г. Шкляр (1946; тепер Литва – 2011; Україна); Є. Пашковський (1962), М. Закусило (1956), В. Врублевський (1963), Г. Цимбалюк (1957), В. Даниленко (1959), В. Шнайдер (1956; усі – тепер Україна) та ін.

Додатково

За легендою, руський дружинник київських князів Аскольда і Діра Житомир відмовився служити князю Олегу, сховався в лісах на високому березі р. Кам'янки біля місця її впадіння в р. Тетерів, де заснував місто, яке з часом стали називати його іменем.

Джерела

- Житомирська міська рада (офіційний сайт). URL: <https://zt-rada.gov.ua/>
- Статистичний щорічник Житомирської області за 2019 рік. Житомир : Головне управління статистики у Житомирській області, 2020. 443 с.

Література

1. Історія міст і сіл Української РСР : у 26 т. / Гол. ред. П. Т. Тронько. Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1973. Т. 22: Житомирська область. 752 с.
2. Тарабукін О. О. Археологічна карта ЖитомираЖитомир : Житомирський вісник, 1994. 44 с.
3. Ярмошик І. І. Житомир древній. Спроба реконструкції історії міста до кінця XIV ст. Житомир : Журфонд, 1997. 48 с.
4. Костиця М. Ю., Кондратюк Р. Ю. Житомир. Житомир : Косенко, 2006. 464 с.
5. Мокрицький Г. П. Вулиці Житомира. Житомир : Волинь, 2007. 640 с.

Автор ВУЕ

В. О. Венгерська